Ecaterina BRĂGUȚĂ

Tipologia substantivelor deverbale regresive în imnografia ortodoxă

E.B. – absolventă a Facultății de Litere, USM. În perioada 2015-2017 asistent universitar, Catedra Limba română și terminologie Medicală, USMF; din 2017 doctorandă, Școala doctorală „Studii Lingvistice și Literare", USM. Redactor literar la publicația periodică „Altarul Credinței".

În totalitatea procedeelor de formare a cuvintelor, derivarea regresivă nu ocupă un loc prioritar. Cu toate acestea, interesul lingviștilor a fost orientat către acest fenomen însoțit de numeroase controverse, dar care se manifestă sistemic în diferite limbi. Subiectul în cauză a constituit obiectul de studiu a numeroși cercetători, printre care: M. Ayer, E. Egger, F. Brunnot, W. Meyer-Lübke, G. Paris, A. Darmesteter, G. Lené, Kr. Nyrop, iar în spațiul românesc Th. Hristea, Al. Graur.

Unul dintre primele studii monografice dedicate substantivelor verbale de formare regresivă a fost realizat de către G. Lené: *Les substantifs postverbaux en français*. Trecând în revistă lucrările anterioare cu referire la subiect, cercetătorul francez subliniază dificultatea de a clasifica creațiile respective conform unui anumit mijloc de formare a cuvintelor. Dânsul critică inserarea derivatelor substantivale regresive la rubrica derivare improprie, după cum o face M. Ayer. Pentru a integra în mod reușit aceste creații lexicale în sistemul de formare a cuvintelor în limba franceză, G. Lené punctează câteva observații de rigoare: a) în primul rând, substantivele postverbale nu pot fi atribuite derivării improprii, fiindcă aceasta se referă la fapte de cu totul alt ordin; b) în cazul în care intenționăm să numim

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

aceste unități lexicale derivate, este necesar să renunțăm la echivalența *derivare propriu-zisă = derivare cu ajutorul sufixelor*; c) drept urmare, în cadrul derivării propriu-zise, trebuie admise creațiile lexicale formate printr-un fel de „derivare anormală", care poate fi denumită „derivare în sens invers" sau „derivare regresivă"; d) prin derivare regresivă se pot obține unități din diferite clase lexico-gramaticale, iar postverbalele nu reprezintă decât o latură a acestui fenomen; definirea substantivelor postverbale trebuie să fie în felul următor: „substantive verbale de formare regresivă" (Lené 1899: 16).

În lingvistica românească lipsesc studii care ar fi dedicate în întregime substantivelor formate de la un radical verbal prin derivare regresivă, însă, în anumite lucrări, putem identifica secțiuni care abordează unitățile sus-menționate, printre care: Alexandru Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, 1954*, unde sunt listate majoritatea substantivelor deverbale formate prin derivare regresivă, și Theodor Hristea, *Sinteze de limba română, 1984*. Aceasta din urmă conține un compartiment dedicat derivării regresive, numită și „inversă", care „constă în suprimarea unor afixe reale sau aparente de la cuvintele preexistente" (Hristea 1984: 74). În acord cu opinia lui G. Lené, Th. Hristea consideră drept sursă de apariție a acestor lexeme analogia sau „formarea proporțională" (Lené 1899: 15), de unde rezultă următoarele:

negliger – negligent	filolog – filologie
x – *indefférent*, deci **x = *indifférer***;	lexicolog – lexicologie
chant – chanter	**x** – etimologie,
x – *pleurer*, deci **x = *pleur***	prin urmare **x = etimolog.**

Principiul analogiei este unul dintre factorii care exercită o influență majoră în sistemul de formare a cuvintelor. Ca și în cazul altor procedee prin care se creează noi cuvinte, derivarea regresivă are caracter sistemic, atât în limba română, cât și în alte limbi romanice.

Existența procedeului sus-numit este atestată și în limba latină, însă numărul acestor lexeme este redus, după cum se vede dintr-o listă întocmită de Egger (*apud* Lené 1899: 19), în care prezintă substantivele postverbale din latină, de exemplu: *pugna, lucta, proba*. Exemplele prezentate redau nume de acțiune, iar pentru latina clasică este specific un alt mod de formare a substantivelor care să desemneze acțiunea verbului – substantivarea participiului: *cantus<canere; salire<saltus*. Însă

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

în epoca latinei vulgare se poate observa o extindere a procedeului de formare a substantivelor de la un radical verbal prin derivare regresivă (Lené 1899: 19-24). Cât privește limba franceză, G. Lené subliniază facilitatea prin care are loc extragerea unui substantiv postverbal dintr-un verb pentru a exprima acțiunea abstractă a acestui verb.

În cazul limbii române, nume de referință în studiul derivatelor regresive este Theodor Hristea. În lucrarea *Sinteze de limba română* sunt examinate minuțios caracteristicile derivării regresive, care coincid, în mare parte, cu aspectele menționate de G. Lené (derivare în sens invers, principiul analogiei, caracterul sistemic al acestui tip de derivare), dar putem distinge și o serie de completări. Astfel, lingvistul român consideră că derivarea regresivă nu se limitează doar la sfera vocabularului, ci se extinde și în sfera morfologiei: „a) *derivare regresivă* lexicală *râșni* din *râșniță*; b) *derivare regresivă* morfologică *gemet* din pluralul *gemet-e*, pluralul vechiului și normalului *geamăt*" (Hristea 1984: 74-76).

În accepțiune generală, prin derivare regresivă se înțelege un procedeu de formare a cuvintelor prin suprimarea afixelor. Însă tocmai afixele sau ceea ce se include în această categorie generează abordări diferite. Cea mai largă accepțiune se propune în lingvistica românească, unde prin derivare regresivă este desemnat procedeul de formare a cuvintelor prin supresiunea afixelor sau a unor segmente interpretate ca afixe (Ciobanu, Hasan 1970), sau prin suprimarea unor „afixe reale sau aparente de la cuvinte ori forme flexionare existente deja în limbă" (Hristea 1984: 74). Din categoria afixelor „aparente" în interpretarea lui Th. Hristea fac parte unele „segmente de expresie (cel mai adesea «terminații»), care se identifică formal cu morfeme de ordinul afixelor derivative și al celor flexionare" (Hristea 1984: 74-76). Pentru exemplificare, dânsul propune a se compara următoarele perechi: *desăvârși* < *desăvârșit* și *mitropolit* < *sl. mitropolitŭ*.

Pe de altă parte, lingvistica franceză, în mod deosebit la etapa actuală, se pronunță în sens restrictiv. Tendința este de a exclude lexemele formate prin suprimarea sufixului infinitival din categoria derivatelor regresive (Lehmann, Martin-Berthet 1998). Potrivit cercetătorilor francezi, *-er* din *crier* nu este considerat sufix infinitival, ci desinență, totodată, înainte de utilizarea cu valoare nominală prin secolul al X-lea, baza *cri-* exista ca bază de conjugare la care se adăugau desinențe. Prin urmare, extragerea lui *cri-* din *crier* este tratată drept derivare improprie sau conversiune,

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

adică transferul bazei de la categoria verbală la cea nominală. În cercetarea de față vom urma accepțiunea expusă de Theodor Hristea, analizând formațiile lexicale obținute prin suprimarea afixelor reale sau aparente de la cuvinte ori forme flexionare existente deja în limbă.

În studiul nostru *Substantive deverbale în textele religioase. Valori denotative și conotative,* ne-am propus identificarea substantivelor deverbale specifice textelor religioase. Corpusul materialului faptic se constituie dintr-un ansamblu de acatiste (atât în variantă electronică, cât și pe suport de hârtie), reprezentând traduceri din limba greacă, slavonă, rusă, precum și creații autentice românești, inclusiv lucrări realizate în spațiul pruto-nistrean. În total au fost supuse analizei 59 de acatiste scrise în cinstea Mântuitorului Iisus Hristos, a Maicii Domnului și a unor sfinți.

Din cele 877 de lexeme formate de la o bază verbală, reperate din corpusul cercetat, deverbalele regresive reprezintă 4,21% sau 37 de unități.

În categoria substantivelor deverbale regresive identificate în textele acatistelor analizate se înscriu: *auz, blestem, botez, ceartă, cuget, cutremur, dogoare, dovadă, grai, ispită, îndemn, laudă, lipsă, lucru, miros, ocară, odihnă, osândă, pază, pără, pedeapsă, poftă, poruncă, preget, răsplată, râvnă, rugă, scârbă, simț, suspin, șoaptă, tihnă, trai, tremur, trudă, ură, vaiet.*

Cu toate că nu sunt foarte numeroase, ele nu pot fi trecute cu vederea, luând în considerare faptul că unele dintre ele înregistrează o frecvență sporită*: laudă – 184; botez – 55; poruncă – 48; ispită – 44; lucru – 31; cuget – 26; suspin – 20; grai – 19; râvnă – 17; blestem – 16; miros – 16; odihnă – 15; poftă – 15; cutremur – 13; osândă – 13; scârbă – 11; lipsă – 8; ocară – 6; pedeapsă – 4; dovadă – 3; îndemn – 3; rugă – 3; trudă – 3; auz – 2; ceartă – 2; dogoare – 2; răsplată – 2; simț – 2; trai – 2; ură – 2; vaiet – 2; pază – 1; pără – 1; preget – 1; șoaptă – 1; tihnă – 1; tremur – 1.*

În procesul de selectare a exemplelor am consultat în mod sistematic *Dicționarul Explicativ al Limbii Române* (DEX 2009), lucru absolut indispensabil pentru a determina dacă lexemul este format pe teren românesc sau împrumutat în forma respectivă dintr-o altă limbă. Ulterior, unitățile lexicale selectate au fost confruntate cu *Dicționarul Etimologic al Limbii Române* (Ciorănescu 2002), precum și cu lista de substantive deverbale regresive (conținând 53 de exemple) afișată în *Curs de gramatică istorică a limbii române* (Berejan *et al.* 1991), lista de

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

115 substantive de formare regresivă alcătuită de Al. Graur în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (Graur 1954). În cazul în care cel puțin un dicționar atestă lexemul format prin derivare regresivă, acesta se regăsește în lista noastră.

Încercând o tipologie a substantivelor deverbale de formare regresivă, am realizat mai multe clasificări ale acestora:

- ***Clasificarea deverbalelor regresive după grupa de conjugare a verbului-bază***

Extragerea unui nume de la o bază verbală prin derivare regresivă are loc, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, de la verbe de conjugarea I-a și a IV-a (cu sufixul infinitival *-i și -î*). Formarea deverbalelor regresive de la un verb de conjugarea a II-a și a III-a este puțin productivă, fapt datorat și numărului relativ redus de verbe cuprins în aceste grupe (de exemplu, *văz* < *vedea*). În cazul substantivelor deverbale de formare regresivă analizate de noi, lucrurile se prezintă în felul următor: **grupa I:** *blestem, botez, ceartă, cuget, cutremur, îndemn, laudă, lucru, preget, rugă, suspin, tremur, vaiet* (în total 13 lexeme); **grupa II-a** – zero lexeme; **grupa a III-a** – zero lexeme; **grupa a IV-a în –*i*:** *auz, dogoare, dovadă, grai, ispită, lipsă, miros, odihnă, osândă, pază, pedeapsă, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, scârbă, simț, șoaptă, trai, trudă, tihnă* (în total 21 de lexeme); **grupa a IV-a în –*î*:** ocară, pără, ură (în total 3 cuvinte).

- ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive în funcție de modalitatea de formare***

G. Lené, referindu-se la „numele de acțiune" din categoria substantivelor postverbale cercetate în lucrarea sa, distinge două tipuri de formanți lexicali: primul tip include postverbalele de gen masculin, care nu primesc *-e* final după suprimarea afixului decât în cazurile când aceasta este cerut de legile fonetice, fiind necesară o vocală de sprijin „d'appui", al doilea tip reunește derivatele regresive de genul feminin care, întotdeauna, se formează de la radicalul verbal *+e* final. În limba română, lingviștii S. Berejan, A. Ciobanu și A. Dârul (Berejan *et al.* 1991) disting, prin analogie cu limba franceză, două tipuri de substantive deverbale regresive: a) cu terminația în consoană după suprimarea afixului (*amestec, dezgheț, schimb*) și b) cu terminație în *-ă/-e* după suprimarea afixului (*odihnă, pază, veghe*).

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

Analiza exemplelor selectate de noi din corpusul de text imnografic scoate în evidență trei tipuri de substantive deverbale, în funcție de modalitatea prin care au fost obținute: ***a) deverbale obținute prin suprimarea sufixului de infinitiv, fără adăugarea unei vocale de suport; b) deverbale care, după suprimarea sufixului de infinitiv, primesc o vocală finală; c) deverbale regresive obținute doar prin intermediul alternanței fonetice***.

<table>
<tr><td>a.</td><td colspan="3">auz, blestem, botez, cuget, cutremur, îndemn, miros, preget, simț, suspin, tremur</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">b.</td><td rowspan="2">gr. I</td><td colspan="2">gr. IV</td><td rowspan="3">Observații:
În această categorie, exclusiv, se observă fenomenul alternanței fonetice în procesul de formare a substantivului deverbal regresiv:
e>ea
certa > ceartă; pedepsi > pedeapsă
o>oa
dogori > dogoare; șopti>șoaptă
ă>a
lăuda>laudă, ocărî>ocară, păzi>pază, văieta>vaiet</td></tr>
<tr><td>-i</td><td>-î</td></tr>
<tr><td>+ă
ceartă
laudă
rugă

+u
lucru</td><td>+ă
dovadă, ispită, lipsă, odihnă, osândă, pază, pedeapsă, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, scârbă, șoaptă, tihnă, trudă
+e
dogoare</td><td>+ă
ocară
pără
ură</td></tr>
<tr><td>c.</td><td colspan="3">grai <grăi; trai<trăi</td><td></td></tr>
</table>

- ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive în funcție de gen***

În continuarea observațiilor de mai sus, vom menționa că substantivele deverbale formate pe cale regresivă în limba franceză și în alte limbi romanice pot fi de gen masculin sau feminin, aceeași situație este specifică și limbii ruse, pe când în limba română acestea pot fi de gen neutru sau feminin:

	Masculin	**Feminin**	**Neutru**
Limba română		*grabă* șoaptă *veghe*	*botez* *simț* *trai*
Limba franceză	*cri* *aveu* *pleur*	*charge* *marche* *presse*	
Limba rusă	*пуск* *разброс* *заклад*	*плата* *услуга* *простуда*	

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

În lista substantivelor deverbale excerptate de noi din textele imnurilor religioase (acatiste) sunt incluse atât substantive de gen neutru, cât și cele de genul feminin, cu diferențe cantitative nesemnificative. În categoria derivatelor regresive de gen neutru intră: *auz, blestem, botez, cuget, cutremur, grai, îndemn, lucru, miros, preget, simț, suspin, trai, tremur, vaiet* (în total 15); iar derivatele regresive de gen feminin sunt: *ceartă, dogoare, dovadă, ispită, laudă, lipsă, ocară, odihnă, osândă, pârâ, pază, pedeapsă, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, rugă, scârbă, șoaptă, tihnă, trudă, ură* (în total 22).

▪ ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive din punct de vedere semantic***

Derivatele regresive au, de obicei, un referent abstract, tendința de concretizare se manifestă sporadic în anumite contexte: *lucru, dovadă*. Din punct de vedere semantic, majoritatea substantivelor menționate supra se integrează în câteva categorii:

a) ***nume de acțiune***, desemnând în același timp procesul și rezultatul acțiunii: *blestem, botez, ceartă, cuget, cutremur, dogoare, ispită, îndemn, laudă, ocară, odihnă, osândă, pază, pârâ, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, rugă, suspin, șoaptă, trai, tremur, trudă, vaiet*;

b) ***nume de stări/sentimente***: *preget, scârbă, tihnă, ură*;

c) ***nume de simțuri***: *auz, miros, simț*;

d) ***fenomene ale naturii***: *cutremur*.

Dincolo de clasificările standard de ordin semantic, vom specifica valoarea unora dintre unitățile identificate de noi. Spre exemplu, lexemul ***laudă*** trebuie considerat, alături de infinitivul lung *cântare*, marcă distinctivă a textului imnografic acatist. Or, acatistul este tocmai cântarea laudativă de proporții în cinstea lui Hristos, a Maicii Domnului sau a unui sfânt. Exemplele ***botez*** și ***ispită*** sunt specifice în mod preponderent limbajului religios, iar deplasarea înspre limbajul laic implică valori conotative. A se compara:

a) *„Pentru aceasta* și *noi, ca cei ce suntem luminați cu Sfânta Taină a* ***Botezului*** *întru numele Tău cel întreit sfânt deși nevrednici fiind, îndrăznim a-Ți aduce această cântare de laudă...”* (*Acatistul Sfintei Treimi*, www.do-

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

xologia.ro, accesat 10.03.2019) cu *„**Botezul** novicilor: Primele trageri de luptă pentru tinerii admiși la Academia Militară”* (http://www.evzmd.md, accesat 10.03.2019). Sensul care se conturează în exemplele extrase din mass-media este de inițiere și de acceptare a unor membri noi fie în rândul studenților, fie al militarilor sau al altor categorii instituționale.

b) *„O, Maică prealăudată, [...] izbăvește de toată **ispita** și scoate din chinul ce va să fie pe toți cei care-ți cântă: Aliluia!”* (*Acatistul Buneivestiri*, www.doxologia.ro, accesat 10.03.2019) cu *„Cea mai activă **ispită** masculină din acest sezon de la „Insula iubirii“ este, de departe, George, care până acum a reușit să aibă în Thailanda nu mai puțin de trei relații”* (https://okmagazine.ro, accesat 10.03.2019).

În cazul substantivului deverbal *poftă*, textele religioase actualizează doar sensul negativ, spre deosebire de accepțiunea laică, cea care este mai largă. Alte exemple se situează la granița religios-laic, înregistrând valori denotative sau conotative, în funcție de contextul în care apar.

Sintetizând faptele de limbă examinate, putem susține că substantivele deverbale regresive se impun în cadrul textului religios nu atât prin numărul de ocurențe, cât prin frecvență. Există o serie de controverse în legătură cu acestea, de exemplu, dicționarele încă mai oferă etimologii diferite pentru a explica formarea acestora: derivat sau împrumut. Un alt aspect care se cere a fi tratat în detaliu este clasificarea semantică a deverbalelor regresive. Prin conținutul semantic, unele dintre aceste lexeme sunt mărci distinctive ale textelor religioase. Chiar dacă nu redau, în mare parte, noțiuni fundamentale de credință, acestea participă la actualizarea sensurilor cu substrat religios, fiind de o valoare incontestabilă în arhitectura textului imnografic acatist.

Referințe bibliografice

Berejan *et al.* 1991 = Berejan S., Ciobanu A., Dârul A., *Curs de gramatică istorică a limbii române,* Chișinău, Lumina.

Branişte 2001 = Branişte E., Branişte E., *Dicţionar enciclopedic de cunoştinţe religioase,* Caransebeş, Editura Diecezană.

Ciobanu, Hasan 1970 = Ciobanu F., Hasan F., *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Ciorănescu 2002 = Ciorănescu A., *Dicționarul etimologic al limbii române,* București, Saeculum I.O.

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)

DEX 2009 = *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, ediția a II-a, revăzută și completată, București, Univers Enciclopedic.

Graur 1954 = Graur Al., *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române. [Accesat 18.02.2019]. Disponibil: https://books.google.md/books/about/%C3%8Encercare_asupra_fondului_principal_lex.html?id=KXNCAQAAIAAJ&redir_esc=y

Hristea 1984 = Hristea Th., *Sinteze de limba română,* București, Albatros.

Lehmann, Martin-Berthet 1998 = Lehmann A., Martin-Berthet F., *Introduction à la lexicologie,* Dunod. [Accesat 18.02.2019]. Disponibil: https://fr.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9rivation_r%C3%A9gressive#Bonnard

Lené 1899 = Lené G., *Les substantifs postverbaux en français*, UPSALA.

BDD-A30334 © 2019 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:23 UTC)